

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

A. Υποστηρικτικό υλικό

1. Διεθνείς σχέσεις και υψηλή στρατηγική ¹⁴⁸

Η διεθνής νομιμοποίηση είναι ένας παράγοντας που μπορεί να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα μιας υψηλής στρατηγικής. Βέβαια υπό συνθήκες διεθνούς αναρχίας (δηλαδή με την απουσία μιας υπερχείμμενης αρχής που ρυθμίζει το διακρατικό ανταγωνισμό) οι σχέσεις μεταξύ των κρατών είναι κατά βάση συγκρουσιακές. Συνεπώς, δεν μπορεί κανείς να στηρίζει πολλές ελπίδες στην ύπαρξη «καλής θέλησης» στο διεθνές περιβάλλον. Παρ' όλα αυτά, εάν η υψηλή στρατηγική ενός κράτους θεωρείται διεθνώς ως νομιμοποιημένη, αυτό μπορεί τουλάχιστον να το γλιτώσει από μερικούς πιθανούς εχθρούς και έτσι να του επιτρέψει να κάνει οικονομία στους πόρους του (Α. Πλατιάς, 1999, σ. 114)

2. Η σημασία της ισορροπίας δυνάμεων

Στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, όπου τα κράτη προσπαθούν να κατοχυρώσουν τα συμφέροντά τους, η διατήρηση της ειρήνης δεν είναι εύκολη. Σύμφωνα με τους πολιτικούς ρεαλιστές, ο ασφαλέστερος τρόπος για την κατοχύρωση της ειρήνης είναι η διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων. Στην πράξη αυτό σημαίνει ότι τα κράτη πρέπει από μόνα τους να μερμινούν για την ασφάλειά τους (αρχή της αυτοβοήθειας) και την εξισορρόπηση των αντιπάλων τους.

Το ζήτημα της εξισορρόπησης καταλαμβάνει κεντρική θέση στην ανάλυση του Θουκυδίδη. Για παράδειγμα, όταν η Κόρινθος άρχισε να προετοιμάζεται για πόλεμο εναντίον της Κέρκυρας, οι Κερκυραίοι προσέτρεξαν αμέσως στους Αθηναίους για αναζήτηση βοήθειας. Το επιχείρημα των Κερκυραίων ήταν απλώς ότι από μόνοι τους δεν μπορούσαν να εξισορροπήσουν τους Κορινθίους, και η αποτυχία να πετύχουν κάτι τέτοιο θα είχε καταστρεπτικές συνέπειες. (Α. Πλατιάς, 1999, σ. 51).

---

¹⁴⁸ Με τον όρο «υψηλή στρατηγική» εννοούμε στην ουσία τη θεωρία ενός κράτους για το πώς μπορεί να «προκαλέσει» ασφάλεια για τον εαυτό του. Πράγματι, το πώς τα κράτη επιλέγουν να «παράγουν» ασφάλεια για αυτά, αποτελεί τον πυρήνα της υψηλής στρατηγικής, και η επιτυχία τους ως προς αυτόν το στόχο αποτελεί την «κρίσιμη δοκιμασία» της εκάστοτε υψηλής στρατηγικής ... Βασικός στόχος της υψηλής στρατηγικής είναι η εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που διαθέτει το κράτος και ο περιορισμός των πλεονεκτημάτων του αντιπάλου (Α. Πλατιάς 1999, σ. 82).

3. Οι δημηγορίες Κερκυραίων και Κορινθίων (Το συμφέρον και το δίκαιο)

Οι Κερκυραίοι βρίσκονται σε τροχιά σύγκρουσης με τους Κορινθίους, συμμάχους των Σπαρτιατών. Βασίζουν δε όλη την επιχειρηματολογία τους στη λογική της «σύγκλισης συμφερόντων» μεταξύ Αθήνας και Κέρκυρας. Από την άλλη πλευρά, οι Κορινθίοι προσπαθούν να αποτρέψουν τους Αθηναίους από το να εμπλακούν στη διαμάχη τους με τους Κερκυραίους, επικαλούμενοι νομικά επιχειρήματα. Συγκρούονται λοιπόν σε αυτές τις δυο δημηγορίες δυο διαφορετικές φιλοσοφίες: το «συμφέρον» και το «δίκαιο».

Το επιχείρημα των Κορινθίων είναι απλό: «αν θέλετε να είστε δίκαιοι, τότε θα πρέπει να μην πάρετε το μέρος κανενός». Αναπτύσσουν περίτεχνα νομικά επιχειρήματα και υποστηρίζουν ότι το διεθνές δίκαιο πρέπει να έχει αποφασιστική επιρροή στη συμπεριφορά των κρατών...

Από την πλευρά τους οι Κερκυραίοι γνωρίζουν ότι δεν έχουν «ηθική βάση» ούτε «νομικά επιχειρήματα» για να ζητήσουν βοήθεια από τους Αθηναίους και έτσι καταφεύγουν στην επίκληση του «συμφέροντος» (Α, 35, 5 - Α, 36).

Οι Κερκυραίοι παρουσίασαν ένα επιχείρημα που θεωρείται υπόδειγμα της *Realpolitik*. Χρησιμοποίησαν τη μόνη γλώσσα που μπορεί να κατανοήσει μια μεγάλη δύναμη στις σχέσεις της με μικρότερες χώρες: τη γλώσσα του συμφέροντος. Στο πιο πάνω κείμενο¹⁴⁹ συμπυκνώνονται περίτεχνα οκτώ αλληλοεξαρτώμενα επιχειρήματα: 1) αυτό που προέχει πάνω απ' όλα είναι το συμφέρον της Αθήνας, 2) ο πόλεμος με τη Σπάρτη πλησιάζει και η Αθήνα χρειάζεται συμμάχους, 3) η Κέρκυρα είναι ιδανικός σύμμαχος γιατί έχει τους ίδιους εχθρούς με την Αθήνα («ο εχθρός του εχθρού είναι φίλος»), 4) η Κέρκυρα μπορεί να προσφέρει στην Αθήνα τη μόνη πηγή ισχύος που η Αθήνα έχει ανάγκη, δηλαδή τη ναυτική δύναμη (που για την Αθήνα είναι πολύ πιο σημαντική μορφή ισχύος από τη στρατιωτική, 5) η ενδυνάμωση της Αθήνας θα αποτρέψει τους αντιπάλους της, 6) αν η Αθήνα δε συμμαχήσει με την Κέρκυρα, η κερκυραϊκή ναυτική δύναμη θα πέσει στα χέρια των αντιπάλων της, 7) πέρα από το ναυτικό της, η Κέρκυρα μπορεί να προσφέρει στην Αθήνα βάσεις για την προς δυσμάς επέκτασή της, και 8) για να απολαύσει όλα αυτά τα πλεονεκτήματα η Αθήνα, το μόνο που έχει να κάνει είναι να μην ασχολείται με νομικές υποχρεώσεις και ηθικές επιταγές. (Α. Πλατιάς, 1999, σσ. 36-38)

¹⁴⁹ Τη δημηγορία των Κερκυραίων.

4. Η απόφαση των Αθηναίων

Η λήψη απόφασης δεν ήταν εύκολη διαδικασία για τους Αθηναίους, γιατί ενδεχόμενη συμμαχία με τους Κερκυραίους ενείχε τον κίνδυνο κλιμάκωσης της διεθνούς έντασης και σύγκρουσης με την πελοποννησιακή συμμαχία. Αφού αμφιταλαντεύθηκαν μεταξύ «δικαίου» και «συμφέροντος», τελικά επέλεξαν το «συμφέρον»: «δεν ήθελαν να εγκαταλείψουν την Κέρκυρα (που είχε τόσο σημαντική ναυτική δύναμη) στο έλεος της Κορίνθου, αλλά επιζητούσαν να προκαλέσουν όσο το δυνατόν περισσότερες συγκρούσεις μεταξύ τους, ώστε, αν ποτέ αναγκασθούν να πολεμήσουν με την Κόρινθο και τις άλλες ναυτικές πολιτείες, να τις βρουν εξασθενημένες», παρατηρεί ο Θουκυδίδης (Α, 44, 2). Η Κέρκυρα γινόταν λοιπόν ένα πιόνι στα χέρια της αθηναϊκής στρατηγικής, το οποίο με το σωστό χειρισμό του «συστήματος της ισορροπίας δυνάμεων» θα μπορούσε να συμβάλει στην αποδυνάμωση των αντιπάλων της (η αρχή του «διαίρει και βασίλευε»). Η Αθήνα δεν μπορούσε να αγνοήσει την ισορροπία ισχύος ούτε να θέσει σε κίνδυνο τη ναυτική της υπεροχή. (Α. Πλατιάς, 1999, σ. 39)

5. Το ύφος του Θουκυδίδα

...είναι απαραίτητο να πούμε δυο λόγια για το ύφος του Θουκυδίδα καθαυτού. Θεωρείται συνήθως και δίκαια το κατ' ἐξοχήν υπόδειγμα στην αρχαία Ελληνική γραμματεία του λεγομένου αντιθετικού ύφους, πού είναι διαφορετικό από το άπλό και το περιοδικό ύφος. Οί πρώτοι πεζογράφοι στα Ελληνικά, όπως και σε άλλες γλώσσες, δυσκολεύονταν να χρησιμοποιήσουν την υπόταξη και την ἔμφαση. Ἐγραφαν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον παραθέτοντας στή σειρά μικρὲς ἀνεξάρτητες προτάσεις και ὁ τρόπος αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴ λεγόμενη εἰ ρ ο μ ἔ ν η ν λ ἔ ξ ι ν ἢ γραμμικὸ ὕφος. Για ἔμφαση ἢ για σύνδεση συχνὰ ἐπανελάμβαναν μιὰ σημαντικὴ λέξη ἀπὸ τὴ μιὰ πρόταση στὴν ἄλλη. ...

Στὴ ἄλλη ἄκρη τῆς ἐξέλιξης τοῦ ὕφους, τόσο ἱστορικὰ ὅσο και τυπικὰ, βρίσκεται τὸ περιοδικὸ ὕφος, ἢ κατεστραμμένη λέξις. Ὁ Ἀριστοτέλης δίνοντας ὄρισμὸ τῆς περιόδου, τοῦ οὐσιαστικοῦ στοιχείου τοῦ περιοδικοῦ ὕφους, λέει ὅτι διαθέτει καθαντὴ ἀρχὴ και τέλος και ἔχει τέτοιον μέγεθος πὸν μπορεῖ νὰ γίνεῖ κατανοητὸ σὰν σύνολο (εὐ σ ὕ ν ο π τ ο ν) ¹⁵⁰. Αὐτὴ ἡ περίοδος, πὸν συνεπάγεται τὴν κομψὴν ὑπόταξη τοῦ ἑνὸς μέρους στὸ ἄλλο

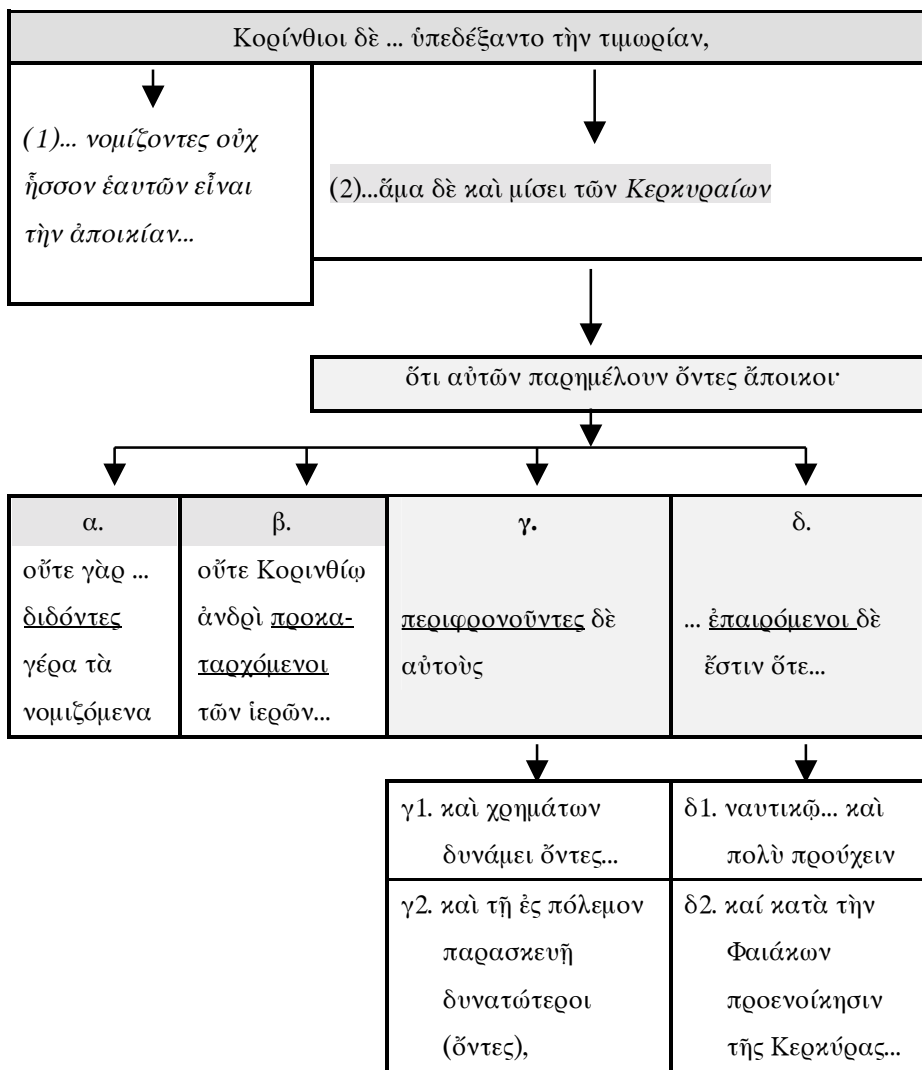
¹⁵⁰ Ρητορική III 9. 3, 1409b 1.

καὶ τὴν προσαρμογὴ ὅλων σὲ μιὰ κύρια ἰδέα, τελειοποιήθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 4^{ου} αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτη καὶ τὸ Δημοσθένη, μεταφυτεύτηκε στὴ Λατινικὴ ἀπὸ τὸν Κικέρωνα καὶ πέρασε ἀπ' αὐτὸν στὶς νεότερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες ...

Κάπου ἀνάμεσα στὰ δυὸ αὐτὰ ἄκρα βρίσκεται τὸ ἀντιθετικὸ ὕφος τοῦ Θουκυδίδη, ἓνα ὕφος ποὺ σὲ ἀντίθεση μὲ τοῦ Ἐκαταίου, διαθέτει τὸν ἰσχυρότερο δυνατὸ τρόπο ἔμφασης καὶ ἀντίθεσης μέσα στὴν ἴδια περίοδο, ἀλλὰ τὸ ὁποῖο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ περιοδικὸ ὕφος, εἶναι κατὰ κανόνα ἄκαμπτο, μιὰ καὶ τείνει νὰ ἀντιπαράθετει παρὰ νὰ ὑποτάσσει τὶς ιδέες τὴ μιὰ στὴν ἄλλη. Καθὼς ἡ ἀντίθεση εἶναι ἴσως τὸ βασικότερο καὶ ἀποτελεσματικότερο μέσο γιὰ τὴν διαπίστωση τῆς διαφορᾶς, τὸ ἀντιθετικὸ ὕφος θὰ μπορούσε νὰ ἀποκληθεῖ περισσότερο ἀπ' ὅ,τιδήποτε ἄλλο τὸ ὕφος τῆς σαφήνειας ποὺ ἴσως σπαταλιέται στὶς λεπτομέρειες ἀλλὰ ποὺ εἶναι ὡστόσο πανταχοῦ παρούσα καὶ ἐπίμονη. Ὅπως εἶδαμε, αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἰσορροπία καὶ ἀντίθεση δὲν περιοριζόταν μόνο στὸ ὕφος τοῦ Θουκυδίδη, ἀλλὰ ἐμφανίζεται ἐξίσου καὶ στὶς ζευγαρωτὲς του δημηγορίες, τὶς ἀντιτιθέμενες προσωπογραφίες τοῦ Περικλῆ καὶ τοῦ Κλέωνα, τοῦ Νικία καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδη, τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Σπάρτης, ἀκόμη καὶ στὶς δυὸ βασικὲς ιδέες τῆς Ἱστορίας, τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς Ἀθήνας. Μὲ τὰ νεότερα αἰσθητικὰ κριτήρια, μιὰ τέτοια συμμετρία θὰ φαινόταν ἴσως τραχιά ὡστόσο ἔχει μιὰ δύναμη καὶ κάτι τὸ ἀγαλμάτινο, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ποὺ βρίσκουμε ὄχι μόνο στὸ Θουκυδίδη, ἀλλὰ σ' ολόκληρη τὴν ἐποχὴ του. Σίγουρα βρίσκουμε τὴν ἴδια διαυγὴ ἰσορροπία στοὺς «ἀγῶνες λόγων» στὶς τραγωδίες τοῦ Σοφοκλῆ ἢ στὴν ἀντιθετικὴ εἰκόνα τοῦ Οἰδίποδα, λαμπροῦ καὶ ὀξυδεροῦς στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου καὶ τυφλοῦ καὶ κατεστραμμένου στὸ τέλος. (J. H. Finley, 1997, σσ. 257, 258, 259).

5α. Υπόταξη και έμφαση: Παράδειγμα από το βιβλίο 1, κεφ. 25

Η ανάπτυξη των αιτιών (τεχνική της υπόταξης και της έμφασης)

Στο σχέδιο ἀνάλυσης τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ κεφ. 25 μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς τὰ ἐξῆς:

- α. Στὴν ἀρχή, § 3, γίνεται γνωστή ἡ ἀπόφαση τῶν Κορινθίων.
- β. Στὴ συνέχεια αναφέρονται δυο λόγοι ποὺ αιτιολογοῦν αὐτὴ τὴν ἀπόφαση. Ὁ πρῶτος λόγος (ἐς τὸ φανερὸν λεγομένη αἰτία) ἐκφέρεται με τὴ μετοχή **νομίζοντες** καὶ ὁ δεύτερος (ἀληθεστάτη πρόφασις, ἀφανεστάτη δὲ λόγῳ) με δοτικὴ τῆς αἰτίας, **μίσει**.

γ. Έμφαση δίνει ο ιστορικός στην «άφανη» αιτία αφιερώνοντας σ' αυτή μεγαλύτερη έκταση κειμένου, και επιμένοντας να την επεξηγεί και να την αιτιολογεί περαιτέρω.

Είναι φανερό ότι ο ιστορικός εδώ δεν δίνει έμφαση μόνο στο συναίσθημα των Κορινθίων ως ισχυρό κίνητρο για τη δράση τους, αλλά προσπαθεί να φωτίσει και τους παράγοντες που το διαμορφώνουν.

Πίνακας και σχόλια: Γ. Γιαννικόπουλος

6. Λεκτικές αντιστοιχίες

Πράγματι ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀρκέστηκε νὰ ἐντοπίσει στοιχειώδεις ἀντιστοιχίες καὶ νὰ συνάψει χοντρικὰ τὰ γεγονότα μὲ μιὰ κοινὴ ἰδέα: ἐπιλέγοντας ὄρους καὶ ἐκφράσεις, φρόντισε νὰ προσδιορίσει τὶς σχέσεις αὐτές μὲ ἀκρίβεια σχεδὸν μαθηματικὴ. Στὰ συναφῆ στοιχεῖα προσδίδεται ἀνάλογη μορφή καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἀντιστοιχοῦν στὶς προθέσεις. Κάθε ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία, κάθε ἐπανάληψη ἢ τροποποίηση προβάλλει ἔτσι μόνη της, χωρὶς νὰ ὑπάρχει λόγος νὰ ὑπογραμμιστεῖ. ...

Ἔτσι, ἡ διεισδυτικὴ ἰκανότητα καὶ ἡ δεξιότητά τοῦ συγγραφέα ἔχουν μεγάλα περιθώρια γιὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν. Οἱ φραστικὲς ἀντιστοιχίες μποροῦν νὰ μὴν ἀφοροῦν λέξεις σημαντικὲς πάντα ὅμως ἀπηχοῦν λογικὲς σχέσεις, ἐπισημαίνουν μιὰν ἐνότητα: ἡ ἀντιστοιχία τῶν γραμματικῶν ἐκφραστικῶν τρόπων, ὅποιοι κι ἂν εἶναι, δείχνει ἐπομένως νοηματικὸς παραλληλισμὸς καὶ ὑποβάλλει ἐρμηνεῖες...

Καθόλου περίεργο, λοιπὸν, ποὺ ὁ Θουκυδίδης χρησιμοποιεῖ αὐτὸ τὸ μέσο γιὰ νὰ τονήσει τὶς λογικὲς ἀντιστοιχίες ποὺ ὑφίστανται ἀνάμεσα στὰ γεγονότα. Καθὼς μάλιστα ὁ τονισμὸς τῶν σχέσεων φαίνεται πὼς εἶναι μόνιμη φροντίδα του, ἐφαρμόζει συστηματικὰ τὴ μέθοδο αὐτήν. Ὅταν ἡ ἴδια ἢ πράξη, μὲ τὴν ἐπανάληψή της, μαρτυρεῖ τὴν ἐνότητα στὴν πρόθεση, τὴν ἀναφέρει μὲ παρόμοιους ὄρους. Ὅταν δὲν ὑπάρχει ἐπανάληψη, ..., μιὰ τυχαία λεπτομέρεια στὴν ἔκφραση, μιὰ ὁμοιότητα στὸ τρόπο ποὺ διατυπώνει τὴν ἐνέργεια ποὺ ἔχει πραγματοποιηθεῖ, μᾶς ὀδηγεῖ νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν κατευθυντήρια γραμμὴ. Ὅπωςδήποτε, ἡ ἐνότητα διαφυλάσσεται καὶ ἐκφράζεται μὲ δύναμη. (J. de Romilly, 1988, σσ. 35, 40, 47).

Οι λεκτικές αντιστοιχίες: Παράδειγμα βιβλίο 1. κεφ. 29

Κορίνθιοι	Κερκυραῖοι
πλήρεις αὐτοῖς ἦσαν αἱ νῆες	τὰς ναῦς ἅμα ἐπλήρουν αἱ νῆες αὐτοῖς ἐπεπλήροντο
προπέμψαντες κήρυκα	κήρυκα προύπεμψαν
πόλεμον προεροῦντα Κερυραίοις	ἀπεροῦντα μὴ πλεῖν ἐπὶ σφᾶς
ἄραντες ἑβδομήκοντα ναυσὶ καὶ πέντε	ξεύξαντες καὶ ἐπισκευάσαντες (τὰς ναῦς)

7. Η προσωπικότητα του Νικία

Θα ήταν λάθος να επιχειρήσει κανείς πολλαπλές αναγνώσεις στη σύντομη αυτή εκτίμηση του χαρακτήρα του Νικία. Δεν μπορεί βέβαια να θεωρηθεί επικήδειος, όρος ακατάλληλος ακόμη και για το εκτενέστερο απόσπασμα που αναφέρεται στον Περικλή σε προηγούμενο κεφάλαιο. Ακόμη κι ο Θουκυδίδης δεν θα μπορούσε να συμπίεσει έναν επικήδειο σε είκοσι λέξεις. Δεν επιχειρεί εδώ μια γενική κριτική του χαρακτήρα του Νικία αλλά επικεντρώνει την προσοχή του σε ένα μόνο, αν και σημαντικό, γνώρισμα του χαρακτήρα του. Δεν υπάρχει λόγος να πιστέψουμε ότι, επαγωγικά, αρνείται στο Νικία χαρακτηριστικά, τα οποία δεν αναφέρει. Σε δύο χωρία, στα οποία μνημονεύεται η λέξη ἀρετή ως χαρακτηριστικό προσώπων ... συνδέεται με τη λέξη ξύνεσις: τα πρόσωπα αυτά είναι ο Βρασιδάς (4, 81. 2) και οι Πεισιστρατίδες (6, 54. 5). Αλλά δεν πρέπει, όπως έκαναν ορισμένοι ερευνητές, να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα από τη σύγκριση με αυτά τα δύο χωρία ότι ο Θουκυδίδης αποσκοπεί στο να επισημάνουν οι αναγνώστες του την παράλειψη της λέξης ξύνεσις στο χαρακτηρισμό του Νικία και να βγάλουν τα συμπεράσματά τους από αυτό. ... Οπωσδήποτε οι ιδιότητες ως προς τις οποίες έβρισκε ότι ο Νικίας υστερούσε ήταν η τόλμη, η αποφασιστικότητα και η ενεργητικότητα. Στην εξιστόρηση της σικελικής εκστρατείας δεν υπάρχουν στοιχεία που να στηρίζουν την άποψη ότι θεωρούσε πώς ο Νικίας υστερούσε σε ευφυΐα.

... Ο Θουκυδίδης δεν συνηθίζει να δείχνει επιείκεια προς τους ανίκανους αρχηγούς και, όπως έγινε φανερό ..., δεν φάνηκε επιεικής ούτε απέναντι στο Νικία στα σημεία εκείνα που παρουσίαζε μειονεκτήματα. Για μια στιγμή, ωστόσο, εγκαταλείπει τη συνηθισμένη του απάθεια, γιατί η τραγωδία ενός καλού ανθρώπου που ενεπλάκη, μαζί με χιλιάδες άλλους, σε μια καταστροφή τον συγκινεί βαθύτατα. Η αρετή αυτή ήταν ένα χαρακτηριστικό που ο Θουκυδίδης θαύμαζε και θεωρούσε

σημαντικότερο στοιχείο του χαρακτήρα του πρότυπου ηγέτη (βλ. και 2, 60. 5). Ο Θουκυδίδης τιμά με τον τρόπο αυτό τον Νικία εν μέρει επειδή συγκινείται από το λυπηρό τέλος του, εν μέρει επειδή θέλει να φανεί δίκαιος απέναντί του. (H. D. Westlake, 1968, σσ. 209-210, απόδοση στα ελληνικά: Ε. Θωμαδάκη).

8. Συσχετισμός της καταστροφής των Αθηναίων με την «υβριστική» τους συμπεριφορά απέναντι στους Μηλίους στον τελευταίο λόγο του Νικία.

Συγκρίνοντας τον τελευταίο λόγο του Νικία (7, 77) και την απελπισία των Μηλίων στο αντίστοιχο κεφάλαιο ο Strasburger σχολιάζει: «Στο σημείο αυτό διαισθάνεται κανείς, μέσα από το έντονο πάθος, τον έλεον του ιστορικού, και ένα είδος ηθικής ικανοποίησης για την εξισορρόπηση αυτή (ενν. της τύχης των Μηλίων και των Αθηναίων, Ε. Θ.) που είναι αποτέλεσμα μιας ανώτερης δικαιοσύνης. Δεν είναι τυχαίο ότι ακριβώς σ' αυτή την περίπτωση γίνεται αναφορά, έστω και με έναν ιδιότυπο και συγκρατημένο τρόπο, στον τομέα της θρησκείας, έναν τομέα που κατά κανόνα αποφεύγει ο ιστορικός. Κάπως έτσι έπρεπε να ολοκληρώσει κανείς τους συλλογισμούς του: η μοίρα της Αθήνας καθορίστηκε ως ένα σημείο από την ενοχή. Αλλά η ενοχή μπορεί να αποβεί μοιραία, κυρίως όταν όπως στην περίπτωση αυτή, δεν συνοδεύεται από μια ιδιότητα που είναι δώρο μιας ανώτερης δύναμης: το δώρο της σωφροσύνης, που απουσίαζε από τον αθηναϊκό λαό, αλλά θα ήταν απαραίτητη για να εξισορροπήσει τις υπόλοιπες ικανότητες που αυτός διέθετε. Έτσι η σκέψη του Θουκυδίδη νοητικά συγγενεύει με την τραγική ποίηση, αν και στα πλαίσια της σκέψης αυτής οι θεοί δεν φαίνονται να υπεισέρχονται στη δράση. [Ο Θουκυδίδης] γράφει την τραγωδία του Ισχυρού. Ήρωας αυτής της τραγωδίας είναι η πατρίδα του η Αθήνα. (H. Strasburger, 1958, απόδοση στα ελληνικά: Ε. Θωμαδάκη).

B. Κείμενα

1. 1, 134 (θάνατος του Πausανία)

Λέγεται δ' αὐτὸν μέλλοντα ξυλληφθήσεσθαι ἐν τῇ ὁδῷ, ἐνὸς μὲν τῶν ἐφόρων τὸ πρόσωπον προσιόντος ὡς εἶδε, γινῶναι ἐφ' ᾧ ἐχώρει, ἄλλου δὲ νεύματι ἀφανεῖ χρησαμένου καὶ δηλώσαντος εὐνοία πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Χαλκιοίκου χωρῆσαι δρόμῳ καὶ προκαταφυγεῖν· ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ τέμενος· καὶ ἐς οἴκημα οὐ μέγα ὃ ἦν τοῦ ἱεροῦ ἐσελθόν, ἵνα μὴ ὑπαίθριος ταλαιπωροίη, ἠσύχαζεν. οἱ δὲ τὸ παραντίκα μὲν ὑστέρησαν τῇ διώξει, μετὰ δὲ τοῦτο τοῦ τε οἰκήματος τὸν ὄροφον ἀφείλον καὶ τὰς θύρας ἔνδον ὄντα τηρήσαντες αὐτὸν καὶ ἀπολαβόντες ἔσω ἀπφοδομήσαν, προσκαθεζόμενοι τε ἐξεπολιόρκησαν λιμῷ· καὶ μέλλοντος αὐτοῦ ἀποψύχειν ὥσπερ εἶχεν ἐν τῷ οἰκήματι, αἰσθόμενοι ἐξάγουσιν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἔτι ἔμπνουν ὄντα, καὶ ἐξαχθεὶς ἀπέθανε παραχρῆμα.

Μετάφραση:

Λέγεται ὅτι ἐπρόκειτο νὰ τον συλλάβουν (τον Πausανία) στο δρόμο ἀλλὰ ὅτι αὐτός, βλέποντας ἕναν ἔφορο νὰ πλησιάζει, κατάλαβε, ἀπὸ τὴν ἐκφραση τοῦ προσώπου του, ποῖος ἦταν ὁ σκοπὸς του, καὶ κάποιος ἄλλος ἔφορος, που τον συμπαθοῦσε, του ἔκανε κρυφὸ νόημα. Ἐτρεξε πρὸς τον ναὸ τῆς Χαλκιοίκου καὶ πρόφτασε νὰ καταφύγει ἐκεῖ, ἐπειδὴ τὸ ἱερόδεν ἦταν μακριά. Μπήκε σ' ἕνα μικρὸ κτίριο, μέσα στον ἱερόπεριβόλο, γιὰ νὰ μὴν ταλαιπωρηθῆ στο ὑπαίθρο, κι ἔμεινε ἐκεῖ. Οἱ ἔφοροι δὲν τον πρόφτασαν γιὰ νὰ τον πιάσουν καὶ ὅταν βεβαιώθηκαν ὅτι βρισκόταν μέσα στο κτίριο, ἀφαίρεσαν τὴ στέγη, ἔχτισαν τὶς πόρτες κι ἔβαλαν φρουρά γιὰ νὰ πεθάνει ἀπὸ τὴν πείνα. Ὅταν κόντευε νὰ ξεψυχήσει, τὸ κατάλαβαν καὶ τον ἔβγαλαν ἀπὸ τὸ ἱερό ἐνῶ ἀνέπνεε ἀκόμα, ἀλλὰ μόλις τον ἔβγαλαν πέθανε.

2. 2, 4 (Πλαταικά)

Οἱ δ' ὡς ἔγνωσαν ἐξηπατημένοι, ξυνεστρέφοντό τε ἐν σφίσιν αὐτοῖς καὶ τὰς προσβολὰς ἧ προσπίπτοιεν ἀπεωθοῦντο· καὶ δις μὲν ἢ τρις ἀπεκρούσαντο, ἔπειτα πολλῷ θορύβῳ αὐτῶν τε προσβαλόντων καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν οἰκετῶν ἅμα ἀπὸ τῶν οἰκιῶν κραυγῇ τε καὶ ὀλολυγῇ χρωμένων λίθοις τε καὶ κεράμῳ βαλλόντων, καὶ ὑετοῦ ἅμα διὰ νυκτὸς πολλοῦ ἐπιγενομένου, ἐφοβήθησαν καὶ τραπόμενοι ἔφευγον διὰ τῆς πόλεως, ἄπειροι μὲν ὄντες οἱ πλείους ἐν σκότῳ καὶ πηλῷ τῶν διόδων ἧ χρῆ σωθῆναι (καὶ γὰρ τελευτῶντος τοῦ μηνὸς τὰ γιγνόμενα ἦν), ἐμπίρους δὲ ἔχοντες τοὺς διώκοντας τοῦ μὴ ἐκφεύγειν, ὥστε διεφθείροντο οἱ πολλοὶ. τῶν δὲ Πλαταιῶν τὶς τὰς πύλας ἧ ἐσῆλθον καὶ αἶπερ ἦσαν μόναι

ἀνεωγμένοι, ἔκλησε στυρακίῳ ἀκοντίου ἀντὶ βαλάνου χρησάμενος ἐς τὸν μοχλόν, ὥστε μηδὲ ταύτη ἔξοδον ἔτι εἶναι. διωκόμενοι δὲ κατὰ τὴν πόλιν οἱ μὲν τινες αὐτῶν ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβάντες ἔρριψαν ἐς τὸ ἔξω σφᾶς αὐτοὺς καὶ διεφθάρησαν οἱ πλείους, οἱ δὲ κατὰ πύλας ἐρήμους γυναικῶς δούσης πέλεκυν λαθόντες καὶ διακόψαντες τὸν μοχλὸν ἐξήλθον οὐ πολλοὶ (αἴσθησις γὰρ ταχεῖα ἐπεγένετο), ἄλλοι δὲ ἄλλη τῆς πόλεως σποράδες ἀπώλλυντο.

Μετάφραση:

Οἱ Θηβαῖοι, ὅταν κατάλαβαν ὅτι τοὺς εἶχαν εξαπατήσει, πύκνωναν τὶς τάξεις τοὺς καὶ ἀπόκρουαν τὶς ἐπιθέσεις ἀπ' ὅπου καὶ ἀν γίνονταν. Καὶ δύο τρεῖς φορές ἀλήθεια τὶς ἀπόκρουσαν, ἐπεὶτα ὁμως, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Πλαταιεῖς τοὺς ἐπιτέθηκαν με μεγάλο θόρυβο καὶ ταυτόχρονα οἱ γυναῖκες καὶ οἱ δούλοι ἀπὸ τὰ σπίτια, κραυγάζοντας καὶ σκούζοντας, τοὺς ἐρίχναν πέτρες καὶ κεραμίδια, καὶ ἀκόμη καθὼς εἶχε πέσει δυνατὴ βροχὴ ὅλη τὴ νύχτα, φοβήθηκαν, υποχώρησαν καὶ ἄρχισαν νὰ φεύγουν στοὺς δρόμους τῆς πόλης, χωρὶς οἱ περισσότεροὶ νὰ ξέρουν, μέσα στο σκοτάδι καὶ τὴ λάσπη, ποὺ βρίσκονταν τὰ περάσματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μποροῦσαν νὰ σωθοῦν (γιατὶ αὐτὰ γίνονταν στο τέλος τοῦ μήνα καὶ δὲν εἶχε φεγγάρι), ἐνῶ ὅσοι τοὺς κυνηγοῦσαν τὰ ἤξεραν, ὥστε νὰ μὴν τοὺς ξεφεύγουν, καὶ ἐτσι σκοτώονταν πολλοί. Κάποιος ἀπ' τοὺς Πλαταιεῖς ἐκλείσει τὴν πύλη ἀπὸ τὴν ὁποῖα εἶχαν μπει οἱ Θηβαῖοι, καὶ ποὺ ἦταν ἡ μόνη ἀνοιχτὴ, μπήγοντας στο σύρτη ἀντὶ γιὰ βάλανο τὴν κάτω ἀκρὴ ἀκοντίου, ὥστε μήτε ἀπὸ κει πια νὰ μποροῦν νὰ βγουν. Ἐπειδὴ τοὺς κυνηγοῦσαν στοὺς δρόμους τῆς πόλης, μερικοὶ ἀνέβηκαν στο τεῖχος καὶ πήδησαν ἔξω, ἀλλὰ οἱ περισσότεροὶ σκοτώθηκαν· ἄλλοι ἀπαρατήρητοι ἐφτάσαν σε μιὰ ἀφύλαχτη πύλη, ἐσπασαν τὸ σύρτη με πελέκι ποὺ τοὺς ἔδωσε μιὰ γυναῖκα καὶ βγήκαν, ἀλλὰ ὄχι πολλοί (γιατὶ γρήγορα ἐγίνε αὐτὸ ἀντιληπτό), καὶ ἄλλοι σκοτώθηκαν σκόρπιοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στὴν πόλη.

3. 3, 84-85 (Σκέψεις γιὰ τὸν πόλεμο. Οἱ φηγάδες ὀλιγαρχικοὶ ἐπιστρέφουν στὴν Κέρκυρα καὶ ἐπιχειροῦν νὰ κυριαρχήσουν)

[84. Ἐν δ' οὖν τῇ Κερκύρα τὰ πολλὰ αὐτῶν προουτολήθη, καὶ ὁπόσα ὕβρει μὲν ἀρχόμενοι τὸ πλεόν ἢ σωφροσύνη ὑπὸ τῶν τὴν τιμωρίαν παρασχόντων οἱ ἀνταμυνόμενοι δράσειαν, πενίας δὲ τῆς εἰωθυίας ἀπαλλαξείοντες τινές, μάλιστα δ' ἂν διὰ πάθους, ἐπιθυμοῦντες τὰ τῶν πέλας ἔχειν, παρὰ δίκην γινώσκουσιν, οἷ τε μὴ ἐπὶ πλεονεξία, ἀπὸ ἴσου δὲ μάλιστα ἐπιόντες ἀπαιδευσία ὀργῆς πλείστον ἐκφερόμενοι ὠμῶς καὶ ἀπαραιτήτως ἐπέλθοιεν. ξυνταραχθέντος τε τοῦ βίου ἐς τὸν καιρὸν τοῦτον τῇ πόλει καὶ τῶν νόμων κρατήσασα ἢ ἀνθρωπεῖα φύσις,

είωθνῖα καὶ παρὰ τοὺς νόμους ἀδικεῖν, ἀσμένῃ ἐδήλωσεν ἀκρατῆς μὲν ὀργῆς οὕσα, κρείσσων δὲ τοῦ δικαίου, πολεμία δὲ τοῦ προύχοντος· οὐ γὰρ ἂν τοῦ τε ὀσίου τὰ τιμωρεῖσθαι προντίθεσαν τοῦ τε μὴ ἀδικεῖν τὸ κερδαίνειν, ἐν ᾧ μὴ βλάπτουσαν ἰσχὺν εἶχε τὸ φθονεῖν. ἀξιοῦσί τε τοὺς κοινοὺς περὶ τῶν τοιούτων οἱ ἄνθρωποι νόμους, ἀφ' ὧν ἅπασιν ἐλπίς ὑπόκειται σφαλεῖσι κἄν αὐτοὺς διασφύξεσθαι, ἐν ἄλλων τιμωρίαις προκαταλύειν καὶ μὴ ὑπολείπεσθαι, εἴ ποτε ἄρα τις κινδυνεύσας τινὸς δεήσεται αὐτῶν.]¹⁵¹

85. οἱ μὲν οὖν κατὰ τὴν πόλιν Κερκυραῖοι τοιαύταις ὀργαῖς ταῖς πρώταις ἐς ἀλλήλους ἐχρήσαντο, καὶ ὁ Εὐρυμέδων καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέπλευσαν ταῖς ναυσὶν· ὕστερον δὲ οἱ φεύγοντες τῶν Κερκυραίων (διεσώθησαν γὰρ αὐτῶν ἐς πεντακοσίους) τεῖχῃ τε λαβόντες, ἃ ἦν ἐν τῇ ἠπειρῷ, ἐκράτουν τῆς πέραν οἰκείας γῆς καὶ ἐξ αὐτῆς ὀρμώμενοι ἐλήζοντο τοὺς ἐν τῇ νήσῳ καὶ πολλὰ ἐβλαπτον, καὶ λιμὸς ἰσχυρὸς ἐγένετο ἐν τῇ πόλει. ἐπρεσβεύοντο δὲ καὶ ἐς τὴν Λακεδαίμονα καὶ Κόρινθον περὶ καθόδου· καὶ ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἐπράσσετο, ὕστερον χρόνῳ πλοῖα καὶ ἐπικούρους παρασκευασάμενοι διέβησαν ἐς τὴν νῆσον ἑξακόσιοι μάλιστα οἱ πάντες, καὶ τὰ πλοῖα ἐμπρήσαντες, ὅπως ἀπόγνοια ἦ τοῦ ἄλλο τι ἢ κρατεῖν τῆς γῆς, ἀναβάντες ἐς τὸ ὄρος τὴν Ἰστώνην, τεῖχος ἐνοικοδομησάμενοι ἐφθειρον τοὺς ἐν τῇ πόλει καὶ τῆς γῆς ἐκράτουν.

Μετάφραση

84. Στην Κέρκυρα λοιπὸν αποτολμήθηκαν για πρώτη φορά τα περισσότερα ἀπὸ τα ἀνομήματα αὐτά, κι ὅσα ἄλλα μποροῦν να κάμουν, ὅταν ἔχουν τὴν ευκαιρία να ἐκδικηθοῦν τοὺς ἀρχοντές τους, ἄνθρωποι που βρέθηκαν κάτω ἀπὸ ἐξουσία ἀυταρχικὴ περισσότερο παρὰ συνειτή, εἴτε γιατί, θέλοντας να γλιτώσουν ἀπὸ τὴ μόνιμη φτώχεια τους, ἀποφασίζουσαν παθιασμένα κι ἀντίθετα με κάθε ἐννοία δικαιοσύνης να πάρουν τις περιουσίες των ἄλλων, εἴτε γιατί ἐπιθυμοῦν να χτυπήσουν σκληρὰ κι ἀλύπητα ἀνθρώπους τῆς ἴδιας μ' αὐτοὺς τάξης, παρασυρμένοι ὄχι ἀπὸ πλεονεξία, ἀλλὰ ἀπὸ τυφλὴ ὀργή που σημαδεύει τοὺς ἀπαίδευτους. Ἀναστατώθηκε ὅλη ἡ ζωὴ τῆς πόλης τὴν ἐποχὴ αὐτὴ και μπαίνοντας πάνω ἀπὸ τοὺς νόμους ἡ ἀνθρώπινη φύση - που ἔχει τὴν τάση να κάνει ἀδικίες κι ὅταν ἀκόμη οἱ νόμοι ἰσχύουν - πασίχαρη ἐδειξε ὅτι δεν μπορεῖ να συγκρατεῖ τα πάθη, δε στέργει να ὑποταχτεῖ στὴν ἰδέα του δίκιου, κι ἐχθρεύεται καθετὶ που υπερέχει. Γιατί, ἀν ὁ φθόνος δεν εἶχε μιὰν ολέθρια δύναμη, κανεὶς δε θα προτιμοῦσε τὴν ἐκδίκηση ἀπὸ τὴν ευσέβεια, τὸ κέρδος ἀπὸ τὴ δικαιοσύνη. Οἱ

¹⁵¹ Το κείμενο θεωρήθηκε νόθο. Βλ. Α. Γεωργοπαπαδάκος, 1982, τ. Α', σ. 464, υποσημείωση.

άνθρωποι κρίνουν άξιο, για να εκδικηθούν τους εχθρούς τους, να καταργούν προηγουμένως και να μην αφήνουν να ισχύουν οι κανόνες του φυσικού δίκιου, πάνω στους οποίους στηρίζονται οι κοινωνίες και πάνω στους οποίους μπορούν να ελπίζουν κι οι ίδιοι για τη σωτηρία τους, αν αποτύχουν σε κάτι ή συμβεί να βρεθούν κάποτε σ' έναν κίντυνο.

85. Ενώ λοιπόν οι Κερκυραίοι δοκίμαζαν στην πόλη τους τα δεινά του πρώτου εμφύλιου σπαραγμού, ο Ευρυμέδοντας κι οι Αθηναίοι με τα καράβια τους έφυγαν. Αργότερα οι φυγάδες ολιγαρχικοί της Κέρκυρας (είχαν γλιτώσει απ' αυτούς περίπου πεντακόσιοι) κυρίεψαν μερικά από τα φρούρια πού βρίσκονταν στην αντικρινή στεριά κι είχαν κάτω από τον έλεγχό τους τη γη που σ' εκείνα τα μέρη ανήκε στην Κέρκυρα· έχοντας για ορμητήρια τα μέρη αυτά, έκαναν ληστρικές επιδρομές στο νησί και προκαλούσαν πολλές ζημιές με αποτέλεσμα να πέσει μεγάλη πείνα στην πόλη. Έστειλαν επίσης πρέσβεις στη Λακεδαίμονα και στην Κόρινθο, ζητώντας να τους βοηθήσουν για να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Επειδή όμως οι ενέργειές τους αυτές δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα, αργότερα, αφού ετοίμασαν καράβια και στρατολόγησαν μισθοφόρους, αποβιβάστηκαν στο νησί εξακόσιοι περίπου όλοι κι όλοι· έκαψαν κατόπι τα καράβια τους, για να μην έχουν άλλη ελπίδα εκτός από το να κυριαρχήσουν στη χώρα, ανέβηκαν στο βουνό Ιστώνη, όπου έχτισαν και κάποιο οχύρωμα, κι από εκεί έβλαφταν τους κατοίκους της πόλης και κυριαρχούσαν στην ύπαιθρο.

4. 4, 46-48 (Αθηναϊκός στόλος στην Κέρκυρα. Σφαγή των ολιγαρχικών. Τέλος του εμφυλίου πολέμου)

46. Κατά δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ταῦτα ἐγίγνετο, καὶ Εὐρυμέδων καὶ Σοφοκλῆς, ἐπειδὴ ἐκ τῆς Πύλου ἀπῆραν ἐς τὴν Σικελίαν ναυσὶν Ἀθηναίων, ἀφικόμενοι ἐς Κέρκυραν ἐστράτευσαν μετὰ τῶν ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ τοὺς ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἰστώνης Κερκυραίων καθιδρυμένους, οἳ τότε μετὰ τὴν στάσιν διαβάντες ἐκράτουν τε τῆς γῆς καὶ πολλὰ ἔβλαπτον. προσβαλόντες δὲ τὸ μὲν τεῖχος εἶλον, οἳ δὲ ἄνδρες καταπεφευγότες ἄθροοι πρὸς μετέωρόν τι ξυνέβησαν ὥστε τοὺς μὲν ἐπικούρους παραδοῦναι, περὶ δὲ σφῶν τὰ ὄπλα παραδόντων τὸν Ἀθηναίων δῆμον διαγνῶναι. καὶ αὐτοὺς ἐς τὴν νῆσον οἳ στρατηγοὶ τὴν Πτυχίαν ἐς φυλακὴν διεκόμισαν ὑποσπόνδους, μέχρι οὗ Ἀθήναζε πεμφθῶσιν, ὥστ', ἐάν τις ἀλφ ἀποδιδράσκων, ἅπασι λελύσθαι τὰς σπονδὰς. οἳ δὲ τοῦ δήμου προστάται τῶν Κερκυραίων, δεδιότες μὴ οἳ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐλθόντας οὐκ ἀποκτείνωσι, μηχανῶνται τοιόνδε τι· τῶν ἐν τῇ νήσῳ πείθουσί τινας ὀλίγους, ὑποπέμψαντες φίλους καὶ διδάξαντες ὡς κατ' εὖνοιαν δὴ λέγειν ὅτι κράτιστον αὐτοῖς εἶη ὡς

τάχιστα ἀποδρᾶναι, πλοῖον δέ τι αὐτοὶ ἐτοιμάσειν· μέλλειν γὰρ δὴ τοὺς στρατηγούς τῶν Ἀθηναίων παραδώσειν αὐτοὺς τῷ δήμῳ τῶν Κερκυραίων.

47. Ὡς δὲ ἔπεισαν, καὶ μηχανησαμένων τὸ πλοῖον ἐκπλέοντες ἐλήφθησαν, ἐλέλυντό τε αἱ σπονδαὶ καὶ τοῖς Κερκυραίοις παρεδίδοντο οἱ πάντες. ξυνελάβοντο δὲ τοῦ τοιούτου οὐχ ἥκιστα, ὥστε ἀκριβῆ τὴν πρόφασιν γενέσθαι καὶ τοὺς τεχνησαμένους ἀδεέστερον ἐγχειρῆσαι, οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων κατάδηλοι ὄντες τοὺς ἄνδρας μὴ ἂν βούλεσθαι ὑπ' ἄλλων κομισθέντας, διότι αὐτοὶ ἐς Σικελίαν ἔπλεον, τὴν τιμὴν τοῖς ἄγουσι προσποιῆσαι. παραλαβόντες δὲ αὐτοὺς οἱ Κερκυραῖοι ἐς οἴκημα μέγα κατεῖρξαν, καὶ ὕστερον ἐξάγοντες κατὰ εἴκοσιν ἄνδρας διήγον διὰ δυοῖν στοίχων ὀπλιτῶν ἐκατέρωθεν παρατεταγμένων, δεδεμένους τε πρὸς ἀλλήλους καὶ παιομένους καὶ κεντουμένους ὑπὸ τῶν παρατεταγμένων, εἴ ποὺ τίς τινα ἴδοι ἐχθρὸν ἑαυτοῦ· μαστιγοφόροι τε παριόντες ἐπετάχνον τῆς ὁδοῦ τοὺς σχολαίτερον προϊόντας.

48. Καὶ ἐς μὲν ἄνδρας ἐξήκοντα ἔλαθον τοὺς ἐν τῷ οἰκήματι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐξαγαγόντες καὶ διαφθείραντες (ᾧοντο γὰρ αὐτοὺς μεταστήσοντάς ποι ἄλλοσε ἄγειν)· ὡς δὲ ἦσθοντο καὶ τις αὐτοῖς ἐδήλωσε, τοὺς τε Ἀθηναίους ἐπεκαλοῦντο καὶ ἐκέλευον σφᾶς, εἰ βούλονται, αὐτοὺς διαφθεῖρειν, ἐκ τε τοῦ οἰκήματος οὐκέτι ἦθελον ἐξιέναι, οὐδ' εἰσέναι ἔφασαν κατὰ δύναμιν περιόψεσθαι οὐδένα. οἱ δὲ Κερκυραῖοι κατὰ μὲν τὰς θύρας οὐδ' αὐτοὶ διεννοοῦντο βιάζεσθαι, ἀναβάντες δὲ ἐπὶ τὸ τέγος τοῦ οἰκήματος καὶ διελόντες τὴν ὄροφην ἔβαλλον τῷ κεράμῳ καὶ ἐτόξευον κάτω. οἱ δὲ ἐφυλάσσοντό τε ὡς ἐδύναντο καὶ ἅμα οἱ πολλοὶ σφᾶς αὐτοὺς διέφθειρον, οἰστούς τε οὖς ἀφίεσαν ἐκεῖνοι ἐς τὰς σφαγὰς καθιέντες καὶ ἐκ κλινῶν τινῶν αἱ ἔτυχον αὐτοῖς ἐνοῦσαι τοῖς σπάρτοις καὶ ἐκ τῶν ἱματίων παραιρήματα ποιοῦντες ἀπαγχόμενοι, παντὶ [τε] τρόπῳ τὸ πολὺ τῆς νυκτὸς (ἐπεγένετο γὰρ νύξ τῷ παθήματι) ἀναλοῦντες σφᾶς αὐτοὺς καὶ βαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἄνω διεφθάρησαν. καὶ αὐτοὺς οἱ Κερκυραῖοι, ἐπειδὴ ἡμέρα ἐγένετο φορημδὸν ἐπὶ ἀμάξας ἐπιβαλόντες ἀπήγαγον ἔξω τῆς πόλεως. τὰς δὲ γυναῖκας, ὅσαι ἐν τῷ τειχίσματι ἐάλωσαν, ἠνδραποδίσαντο. τοιούτῳ μὲν τρόπῳ οἱ ἐκ τοῦ ὄρους Κερκυραῖοι ὑπὸ τοῦ δήμου διεφθάρησαν, καὶ ἡ στάσις πολλὴ γενομένη ἐτελεύτησεν ἐς τοῦτο, ὅσα γε κατὰ τὸν πόλεμον τόνδε· οὐ γὰρ ἔτι ἦν ὑπόλοιπον τῶν ἐτέρων ὅ τι καὶ ἀξιόλογον. οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐς τὴν Σικελίαν, ἵνα περὶ τὸ πρῶτον ὄρμητο, ἀποπλεύσαντες μετὰ τῶν ἐκεῖ ξυμμάχων ἐπολέμουν.

Μετάφραση

46. Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴν ποὺ σύμβαιναν τὰ γεγονότα αὐτά, ὁ Ευρυμέδοντας καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ἀφοῦ ἐφυγαν ἀπὸ τὴν Πύλο μετὰ τὰ καράβια τῶν Ἀθηναίων γιὰ τὴν

Σικελία, έφτασαν στην Κέρκυρα και μαζί με τους δημοκρατικούς της πόλης έκαμαν εκστρατεία εναντίον των ολιγαρχικών Κερκυραίων που είχαν εγκατασταθεί στο βουνό Ιστώνη· αυτοί τότε, ύστερα από τον εμφύλιο πόλεμο, γύρισαν στο νησί, κυριαρχούσαν στην ύπαιθρο και προξενούσαν μεγάλες ζημιές. Έκαμαν επίθεση και κυρίεψαν το οχύρωμα, οι υπερασπιστές του όμως κατάφυγαν συγκεντρωμένοι σ' ένα ύψωμα κι εδώ συνθηκολόγησαν με τον όρο να παραδώσουν τους μισθοφόρους τους και τα όπλα τους και για την τύχη τη δική τους να κρίνει ο αθηναϊκός λαός. Οι στρατηγοί, εξασφαλισμένους πια τούτους με τη συμφωνία, τους μεταφέρανε στο νησί Πτυχία για να τους φυλάνε εκεί, ώσπου να τους στείλουν στην Αθήνα, αλλά και με τον όρο πως αν κι ένας πιαστεί να δραπετεύει, η συμφωνία θα λυνόταν για όλους. Οι ηγέτες του δημοκρατικού κόμματος της Κέρκυρας όμως, από φόβο μήπως οι Αθηναίοι, τους ολιγαρχικούς που θα μεταφέρονταν στην Αθήνα, δεν τους θανατώσουν, μηχανεύτηκαν το εξής. Έπεισαν από κείνους που φύλαγαν στο νησί, λίγους, στέλνοντας κρυφά εκεί φίλους των κρατουμένων, τους οποίους δασκάλεψαν να πουν σ' αυτούς τάχα από ενδιαφέρον, πως το καλύτερο που έχουν να κάμουν είναι να δραπετεύσουν το γρηγορότερο, κι ότι οι ίδιοι θα τους είχαν έτοιμο κάποιο πλοίο· οι στρατηγοί των Αθηναίων, πρόστεσαν, στην πραγματικότητα είχαν σκοπό να τους παραδώσουν στους δημοκρατικούς της Κέρκυρας.

47. Κατάφεραν και τους έπεισαν, ετοιμάστηκε και το πλοίο, αλλά, φυσικά, πιάστηκαν τη στιγμή που έφευγαν· λύθηκε επομένως η συμφωνία κι όλοι οι κρατούμενοι παραδόθηκαν στους δημοκρατικούς Κερκυραίους. Βοηθήσανε πάρα πολύ στην υπόθεση αυτή, στο να γίνει δηλαδή πιστευτό το τέχνασμα και να ενεργήσουν άφοβα αυτοί που το μηχανεύτηκαν, οι Αθηναίοι στρατηγοί, που φαινόταν ολοκάθαρα πως δεν ήθελαν, επειδή οι ίδιοι θα 'φευγαν για τη Σικελία, να μεταφερθούν οι κρατούμενοι στην Αθήνα από άλλους, οι οποίοι θα κέρδιζαν τιμές από τη μεταφορά εκεί. Όταν οι δημοκρατικοί Κερκυραίοι τους παραλάβανε, τους έκλεισαν σε μια μεγάλη οικοδομή· έπειτα τους έβγαζαν σε ομάδες από είκοσι, δεμένους τον ένα με τον άλλο, και τους υποχρέωναν να περάσουν ανάμεσα από δυο σειρές παραταγμένους οπλίτες, οι οποίοι, αν έβλεπαν κανέναν εχθρό τους, τον χτυπούσαν και τον μαχαίρωναν, ενώ άλλοι, που βάδιζαν πλάι τους, με μαστίγια ανάγκαζαν όσους βραδυπορούσαν να περπατούν γρήγορα.

48. Εξήντα περίπου κρατούμενους έβγαλαν και σκότωσαν μ' αυτόν τον τρόπο, προτού το καταλάβουν οι άλλοι που ήταν κλεισμένοι στο οίκημα (αυτοί νόμιζαν ότι τους έβγαζαν για να τους πάνε κάπου αλλού). Όταν όμως το κατάλαβαν και κάποιος τους το επιβεβαίωσε, επικαλιόνταν τους Αθηναίους και τους ζητούσαν,

αν θέλουν το θάνατό τους, να τους σκοτώσουν οι ίδιοι. Αρνιόνταν επίσης να βγουν πια από το οίκημα και δήλωναν πως, όσο μπορούσαν, δε θα άφηναν κανέναν να μπει. Οι δημοκρατικοί Κερκυραίοι δε σκέφτονταν φυσικά ούτε οι ίδιοι να παραβιάσουν τις πόρτες, αλλά ανέβηκαν στη στέγη του οικήματος, ξήλωσαν την οροφή κι έριχναν κεραμίδια και τόξευαν προς τα κάτω. Οι κλεισμένοι φυλάγονταν όπως μπορούσαν, ενώ ταυτόχρονα οι περισσότεροι άρχισαν να αυτοκτονούν· άλλοι έμπηγαν στο λαϊμό τους βέλη από κείνα που τους έριχναν οι αντίπαλοί τους από πάνω, άλλοι κρεμιόνταν με σκοινιά που έπαιρναν από μερικά κρεβάτια τα οποία έτυχε να βρίσκονται στο οίκημα ή με λουρίδες που έκαναν από τα ίδια τους τα ρούχα. Με κάθε τρόπο, το μεγαλύτερο μέρος της νύχτας (γιατί νύχτωσε στη διάρκεια της συφοράς τους), αυτοκτονώντας ή χτυπημένοι απ' αυτούς που βρίσκονταν πάνω στη στέγη, εξοντώθηκαν. Όταν ξημέρωσε, οι δημοκρατικοί Κερκυραίοι τους έριξαν, τον ένα πάνω στον άλλο, σε κάρα και τους πήγαν έξω από την πόλη. Τις γυναίκες, εξάλλου, που είχαν πιάσει στο οχύρωμα τις πούλησαν ως δούλες. Έτσι εξολοθρεύτηκαν από τους δημοκρατικούς οι ολιγαρχικοί Κερκυραίοι που είχαν εγκατασταθεί στο βουνό, κι εδώ τελείωσε ο εμφύλιος σπαραγμός που πήρε τόση έκταση, τουλάχιστο για τον πόλεμο αυτό· γιατί ό,τι απόμεινε από τους ολιγαρχικούς δεν ήταν πια άξιο λόγου. Οι Αθηναίοι, σύμφωνα με το αρχικό τους δρομολόγιο, ξεκίνησαν για τη Σικελία και μαζί με τους εκεί συμμάχους τους συνέχισαν τις πολεμικές επιχειρήσεις.

5. Ηροδότου Ιστορία, Βιβλίο 3, 44-45

Πέμψας δὲ κήρυκα λάθρη Σαμίων Πολυκράτης παρὰ Καμβύσῃν τὸν Κύρου συλλέγοντα στρατὸν ἐπ' Αἴγυπτον, ἐδεήθη ὅπως ἂν καὶ παρ' ἑωυτὸν πέμψας ἐς Σάμιον δέοιτο στρατοῦ. Καμβύσης δὲ ἀκούσας τούτων προθύμως ἔπεμπεν ἐς Σάμιον δεησόμενος Πολυκράτεος στρατὸν ναυτικὸν ἅμα πέμψαι ἑωυτῷ ἐπ' Αἴγυπτον. Ὁ δὲ ἐπιλέξας τῶν ἀστῶν τοὺς ὑπώπτευε μάλιστα ἐς ἐπανάστασιν ἀπέπεμπε τεσσαεράκοντα τριήρεσι, ἐντειλάμενος Καμβύσῃ ὀπίσω τούτους μὴ ἀποπέμπειν. Οἱ μὲν δὴ λέγουσι τοὺς ἀποπεμφθέντας Σαμίων ὑπὸ Πολυκράτεος οὐκ ἀπικέσθαι ἐς Αἴγυπτον, ἀλλ' ἐπεῖτε ἐγένοντο ἐν Καρπάθῳ πλέοντες, δοῦναι σφίσι λόγον, καὶ σφι ἄδειν τὸ προσωτέρω μηκέτι πλέειν οἱ δὲ λέγουσι ἀπικομένους τε ἐς Αἴγυπτον καὶ φυλασσομένους ἐνθεῦτεν αὐτοὺς ἀποδορῆναι.

Μετάφραση:

Την εποχή που ο Καμβύσης, γιος του Κύρου, συγκέντρωνε δυνάμεις για να επιτεθεί στην Αίγυπτο, ο Πολυκράτης του είχε στείλει μυστικό μήνυμα λέγοντάς του να ζητήσει ένα απόσπασμα του στρατού από τη Σάμο, για να ενισχύσει τις δυνάμεις του· ο Πέρσης συμφώνησε, φυσικά, κι έστειλε αντιπροσώπους στο νησί, για να ζητήσει να συμβάλουν οι Σάμιοι στην επίθεσή του ενάντια στην Αίγυπτο με στόλο. Τότε ο Πολυκράτης επάνδρωσε σαράντα τριήρεις με προσεκτικά διαλεγμένα πληρώματα, δηλαδή όλους όσους υποψιαζόταν πως δεν του ήταν πιστοί· τους έστειλε, λοιπόν, δίνοντας κρυφά οδηγίες στον Καμβύση να μην τους αφήσει ποτέ να γυρίσουν στη Σάμο. Σύμφωνα με μια εκδοχή, αυτοί οι άνδρες δεν πήγαν ποτέ στην Αίγυπτο αλλά, φτάνοντας στην Κάρπαθο, συζήτησαν πάλι το θέμα κι αποφάσισαν να μη συνεχίσουν το ταξίδι τους· σύμφωνα με μιαν άλλη εκδοχή, έφτασαν στην Αίγυπτο, όπου τέθηκαν σε παρακολούθηση κι αργότερα απέδρασαν.

6. Ευριπίδη *Εκάβη*, στ. 615-647

Εκάβη

Ω! σπίτια και παλάτια ευτυχισμένα
κάποιον καιρό, κι ω! Πριάμε, πατέρα
τόσων λαμπρών παιδιών, με τόσα πλούτη
κι εγώ η γριά μητέρα τους, στ' αλήθεια
πως φτάσαμε στο τίποτα, την πρώτη
χάνοντας αρχοντιά μας. Με περφάνια
φουσκώνουμε όλοι, μόλις μας φωνάξουν
«αφέντη» μες στα πλούσια σπιτικά μας
ή μες στους δρόμους οι πολίτες. Όμως
τίποτα δεν αξίζουν τούτα, μόνο
της γλώσσας καυχησιές είναι και κούφιας
φροντίδες του μυαλού. Να λογαριάζεις
ευτυχισμένο εκείνον που περνάει
με δίχως συμφορές την κάθε μέρα.

Χορός

Ήταν μοιρόγραφα για μένα
κι η συμφορά κι ο χαλασμός,
όταν ο Πάρης στο βουνό της Ίδης
τα έλατα έκοψε να φτιάξει
καράβι και στο πέλαο ν' αρμενίσει
για το κλινάρι της Ελένης,
που απάνω στη θωριά της ο ήλιος
ο χρυσοφώτιστος φεγγοβολά.
Οι πόνοι μας κυκλώνουν κι απ' τους πόνους
τα βάσανα είναι της σκλαβιάς
χειρότερα. Απ' την τρέλα κάποιου
ρήμαξε του Σιμόεντα η χώρα
κι οι ξένοι φέραν το χαμό.
Πάνω στην Ίδη ο γελαδάρης
έκρινε την αμάχη που 'χαν
οι τρεις θεές οι κόρες των θεών,
πόλεμο φέρνοντας, σφαγή
και γκρέμισμα του σπιτικού μου.
Ωστόσο δίπλα στον Ευρώτα
με τις καλές νεροσυρμές
στο σπίτι της κάποια γυναίκα
της Σπάρτης που χαθήκαν τα παιδιά της,
θα κλαίει και το λευκό της
κεφάλι θα χτυπά και θα ματώνει
τα νύχια της, καθώς θα σκίζει
τα μάγουλά της με χτυπιές.

(μετάφραση Τάσου Ρούσου)

Τα πρωτότυπα κείμενα είναι από την έκδοση της Οξφόρδης. Η μετάφραση όλων των κειμένων του Θουκυδίδη είναι από την έκδοση του Α. Γεωργοπαπαδάκου, εκτός από το Α', 134 που είναι από την έκδοση του Γ. Ζηκίδη (μετάφραση Άγγελου Βλάχου). Τα υπόλοιπα κείμενα είναι από τη σειρά Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», εκδόσεις Κάκτος.

